

М. В. Указна
студ. IV курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: к. ю. н., доц. А. В. Левенець

ПОНЯТТЯ ТА УМОВИ ДЕРОГАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

В умовах розвитку сучасного суспільства та як відповідь на необхідність підтримання належного та сталого рівня національної безпеки в кожній окремій державі світу, у міжнародному праві сформувалася практика надання державі можливості відступу від своїх зобов'язань за міжнародними договорами.

Така можливість прямо передбачена ч. 1 ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), де зазначено, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [1].

Окрім Конвенції, право на дерогацію закріплене в п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 р. [2], ст. 4 Пакту про

економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [3], ст. 4 Пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [4].

Отже, характерним для права на дерогацію є те, що мета, якої держава прагне досягнути, за конкретних обставин має більше значення для її функціонування та розвитку, аніж дотримання зобов'язань, покладених на неї. Такі обставини обумовлені станом необхідності, коли держава для захисту свого істотного інтересу, загроза якому є безпосередньою і неминучою, змушена вдатися до такого варіанту поведінки, що суперечить її міжнародним зобов'язанням по відношенню до інших держав.

У ст. 15 Конвенції вказана низка виключень щодо права держави на дерогацію, а саме: неможливість відступу від ст. 2 Конвенції («Право на життя»), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, від ст. 3 («Заборона катування»), а також п. 1, 7 ст. 4 («Заборона рабства і примусової праці»).

Яскравим прикладом заборони відступлення від цих нематеріальних прав є рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі МакКанн та інші проти Сполученого Королівства (*Mc Cann and Others v. the United Kingdom*) [5]. За фабулою справи, військовими в Гібралтарі було застрелено трьох осіб, які підозрювалися у володінні пультом дистанційного керування для підривання бомби. В суді вирішувалося питання правомірності відступу від ст. 2 Конвенції на підставі ст. 15. В результаті було встановлено порушення ст. 2 через той факт, що відступ держави від зобов'язань, покладених цією статтею, не допускається в мирний час, а саму операцію необхідно було організувати таким чином, щоб у військових не було необхідності вбивати підозрюваних.

Тобто, у вирішенні питання щодо відступу держави від своїх зобов'язань, важливим є розуміння природи та змісту прав людини. В залежності від цього виокремлюють права, обмеження яких допускаються міжнародним правом на загальних умовах; права, обмеження яких можливі лише в умовах надзвичайних ситуацій (саме в порядку дерогації); права, що не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Окрім вищезазначених, існує низка інших обов'язкових для виконання умов при здійсненні державою відступу від своїх

зобов'язань. В науці міжнародного права умови дерогації зазвичай поділяють на матеріальні та процедурні.

До матеріальних умов відносять наявність виняткової загрози життю нації; здійснення відступу від зобов'язань із дотриманням принципів пропорційності та недискримінації; неприпустимість відступу від певних основних прав людини; принцип обмеженої тривалості введеного надзвичайного стану; повагу до інших зобов'язань за міжнародним правом.

Серед процедурних умов слід виокремити обов'язкове офіційне оголошення надзвичайного стану державою; повідомлення держави про вжиті нею заходи (наприклад, Генерального секретаря ООН або Генерального секретаря Ради Європи); парламентський контроль.

Використовуючи право на відступ від своїх зобов'язань, держава у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи, а також зазначає причини їх вжиття. Держава також повинна повідомити про час, з якого положення Конвенції знову застосовуються повною мірою [1].

Так, через збройну агресію Російської Федерації та анексію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Україна вимушена була скористатися правом на дерогацію, адже повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території повинна нести держава, під фактичною владою якої знаходиться ця територія. 21 травня 2015 р. Верховна Рада України ухвалила Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [6].

Таким чином, наявність особливої загрози життю та розвитку нації обумовлює можливість держави відступити від своїх зобов'язань за міжнародними договорами. Така процедура в міжнародному праві визначається як дерогація та має низку обов'язкових для дотримання матеріальних та процесуальних вимог. Важливим при здійсненні державою права на дерогацію є розуміння тимчасового, обмеженого та контрольованого характеру такої процедури.

Можна дійти висновку, що законодавче закріплення права на дерогацію надає можливість контролювати відступ держави від своїх зобов'язань, що значно знижує ризики грубих порушень основоположних прав людини, нівелює безліч загроз та подальших наслідків недотримання зобов'язань як для самої держави, так і для міжнародної спільноти.

Список використаної літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n358 (дата звернення: 11.04.2023).
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.04.2023).
3. Пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 11.04.2023).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#o1 (дата звернення: 11.04.2023).
5. Case of McCann and Others v United Kingdom (21 ECHR 97 GC). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57943> (accessed at 11.04.2023).
6. Про Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 № 462-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text> (дата звернення: 11.04.2023).